

ПАЧАТКОВАЯ АДУКАЦЫЯ ЯК АСНОВА КОЖНАЙ АДУКАЦЫІ

Абабурка Мікалай Васільевіч

прафесар кафедры пачатковай адукацыі і лінгвадыдактыкі
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова;
доктар філалагічных навук, прафесар
г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь

Анотацыя. Артыкул прысвечаны актывізацыі жывога (“немашыннага”) выкладання беларускай мовы ў пачатковых класах (пачатковай школе). Асноўная ўвага ўдзяляецца маўленчаму этыкету і культуры маўлення.

Аксіяматычнай з’яўляецца ісціна, што ўсялякая адукацыя развівае чалавека (найперш дзіця) у зададзеным напрамку, г.зн. у лепшы ці горшы бок. Асноўная задача пачатковай школьнай адукацыі – развіваць дзіцячае гаварэнне, чытанне, пісьмо, карацей кажучы, развіццё маўлення дзяцей (як вуснага, так і пісьмовага). А гэта абавязвае настаўніка любымі метадамі і прыёмамі навучыць дзяцей бездакорна валодаць усімі нормаў агульнапрынятай літаратурнай мовы. Як вядома ўсяму свету, у Рэспубліцы Беларусь іх дзве – беларуская і руская, а ў 20-я гады XX ст. было іх ажно чатыры – беларуская, руская, польская і яўрэйская (габрэйская). У такіх моўных (маўленчых) сітуацыях патрэбна, ў першую чаргу, пераадольваць так званую маўленчую (моўную) інтэрферэнцыю на ўсіх узроўнях той ці іншай мовы, бо білінгвізм ці нават поллінгвізм заканамерна прыводзіць да ўзаемадзейня не толькі норм кожнай літаратурнай мовы, але і саміх моў у іх выкарыстанні як пры мысленчай дзейнасці ў штодзённых бытавых умовах, так і ў працоўнай дзейнасці кожнага чалавека.

Сённяшнія беларускія дзіцячыя садкі і яслі, пачатковыя і сярэднія агульнаадукацыйныя навучальныя ўстановы пераважна

рускамоўныя, таму ўсе тыпы і віды беларуска-рускай і руска-беларускай інтэрферэнцыі ў іх у наяўнасці і ў сувязі з тэхнізацыяй навучання і выхавання вучняў, асабліва ў пачатковых класах, не пераадолююцца канчаткова. А гэта значыць, што, стаўшы дарослымі, многія вучні, у тым ліку і студэнты, не могуць мякка вымавіць [p] і [ч], у іх маўленні ярка выражана беларускамоўнае дзеканне і цеканне, аканне і яго разнавіднасць – яканне, ды і шмат іншых беларусізмаў. Увесь узровень інтэрферэнцыі залежыць ад ступені валодання карыстальнікам іншай мовай, ад умення адрозніваць фактычныя асаблівасці кожнай з моў, якімі ён карыстаецца і г.д.

Змаганне з інтэрферэнцый павінна пачынацца з маўленчага этыкету – правілаў маўленчых паводзін, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне і абапіраюцца на нацыянальныя ці інтэрнацыянальныя традыцыі і што выражаюцца як вербальна, так і невербальна, г.зн. не толькі пры дапамозе слоў, словазлучэнняў і сказаў, але і гутарковымі жэстамі, мімікай, рознымі паставамі і рухамі цела пры значных маналогох, дыялогах або палілогах. Лексічныя і фразеалагічныя, фанетычныя і арфаграфічныя, словаўтваральныя і марфалагічныя адрозненні ў сучасных беларускай і рускай мовах значныя, таму пераклад формул маўленчага этыкету павінен быць не літаральным, а эквівалентным, г.зн. ідэнтычным паводле сэнсу, стылю, функцыянавання. У кожным грамадстве распрацаваны стандартызаваныя нормы сацыяльных паводзін чалавека ў пэўнай сітуацыі. Спецыфічныя правілы як маўленчых, так і немаўленчых паводзін беларусаў і рускіх, звязаныя з рознымі паняццямі этыкету, адыгрываюць вялікую ролю ў камунікацыйных сістэмах абедзвюх моў Рэспублікі Беларусь. Веданне гэтых нацыянальна спецыфічных і сацыяльна замацаваных правілаў штодзённых маўленчых паводзін адыгрывае такую ж значную ролю ў авалоданні зносінамі, як і ўласна моўныя правілы для канструявання індывідуальнага маўлення. Намі падрыхтаваны “Руска-беларускі слоўнік маўленчага этыкету” (вып. 1-4, МДУ імя А.А. Куляшова, 2017-2021), у якім ярка відаць, што этыкет і маўленне абедзвюх моў звязаны вельмі цесна. Манера пададзенага маўлення, яго стыль, дазвол ці забарона гаварыць адно і не мовіць іншае, выбар моўных сродкаў як прыкметы сваёй прыналежнасці да пэўнага асяроддзя – усё гэта знаходзіцца ў спецыфічных маўленчых правілах. Таксама матэрыялы слоўніка паказваюць, што тая ці гэтая нацыянальныя культуры складаюцца з нацыянальных і інтэрнацыянальных

лінгвакультуралагічных адзінак. Пры гэтым кожную мову варта разглядаць у моцнай сувязі з фактамі грамадскага жыцця яе стваральнікаў і носьбітаў, з іх гістарычным, геаграфічным побытам, іх культурай, асабліва літаратурай. Семантычныя сістэмы абедзвюх моў і асобныя элементы гэтых сістэм змяшчаюць пэўную нацыянальна-спецыфічную інфармацыю, вядомую толькі дадзенай нацыянальна-культурнай супольнасці людзей. Гэтым і пацвярджаецца вядомы пастулат: культура фарміруе чалавека, а чалавек – суб’ект, які яе пазнае, фіксуе і заўсёды знаходзіцца пад уплывам сваёй, уласнай культуры.

Л. П. Падгайскі ў сваёй “Методыцы беларускай мовы” (Мінск, 1981) зазначаў: “Ужо на першым этапе навучання трэба вучыць дзяцей свядома і правільна будаваць сказы, ужываць іх у звязнай мове ў адпаведнасці з граматычнымі законамі. Але абмежаваць навучанне яе толькі граматыкай і правапісам – значыць заведама збядніць мову школьнікаў, абмежаваць іх пазнавальныя здольнасці, затрымаць іх агульнае развіццё”. І далей працягвае аўтар: “Развіццю мовы і мыслення вучняў спрыяюць не толькі ўрокі чытання, граматыкі і правапісу, але і ўрокі матэматыкі, прыродазнаўства, працы, музыкі і спеваў... Дзякуючы мове школьнікі атрымліваюць навукова абгрунтаваныя звесткі пра навакольную рэчаіснасць. Праз пасрэдніцтва мовы яны паступова авалодваюць ведамі, якія назапасіла чалавецтва за ўсю гісторыю свайго развіцця” [3, с. 5]. Таму настаўніку пачатковых класаў не варта забываць пра ўсе 12 асноўных камунікацыйных якасцей свайго маўлення – правільнасць і чысціня, паўната і багацце, выразнасць і вобразнасць, дзейнасць і дарэчнасць, лагічнасць і дакладнасць, яснасць (зразумеласць) і лаканічнасць – тым якасцям, якія ён здабыў на занятках у вышэйшай школе (той ці іншай ВНУ), а таксама ў выніку эфектыўнай самаадукацыі. І ўсе названыя якасці маўлення трэба развіваць у вучняў пераважна, як гаворыцца, “у жывым выглядзе”, а не ў камп’ютарызаваных (дапаможных) сродках навучання.

Спіс літаратуры

1. Міцкевіч, К. М. Методыка беларускай мовы // Якуб Колас. Збор твораў у 14 т. Том 12. – Мінск : Маст. літ., 1976. – С. 505-506.
2. Падгайскі, Л. П. Вывучэнне беларускай мовы ў пачатковых класах / Л. П. Падгайскі. – Мінск : Народная асвета, 1975. – 256 с.
3. Падгайскі, Л. П. Методыка беларускай мовы (Граматыка і правапіс) I-III кл. – Мінск : Народная асвета, 1981. – 176 с.